

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

นโยบายการส่งออกสินค้าประมงเพื่อการส่งออกและการส่งเสริมอุตสาหกรรมอาหารทะเล เพื่อพัฒนาประเทศสู่ความทันสมัย ส่งผลให้สถานการณ์ การจับสัตว์น้ำ ในน่านน้ำไทยมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น ปริมาณการส่งออกเฉลี่ยปีละ 1,781,865 ตัน มูลค่าเฉลี่ย 203,321 ล้านบาทต่อปี ปริมาณเพิ่มขึ้นเฉลี่ยร้อยละ 5 ต่อปี ต่อมาในปี 2553 เป็นปีที่มีการส่งออกสินค้าประมงมากที่สุด มีปริมาณการส่งออก 2,058,354 ตัน มูลค่า 236,902 ล้านบาท เพิ่มขึ้นร้อยละ 5 โดยปริมาณ และโดยมูลค่าเพิ่มขึ้น ร้อยละ 6 เมื่อเปรียบเทียบกับปี 2552 (ประพันธ์ โนระดี, 2554 : 1) นอกจากการขยายตัวของการทำงานประมงพาณิชย์ที่ส่งผลให้ทรัพยากรทางทะเลถูกทำลายแล้ว การส่งเสริมการขยายตัวของชุมชน ความต้องการไม่ในการเผ่าถ่าน และการทำนาเกลือ ทำให้พื้นที่ป่าชายเลนถูกทำลายเกิดปัญหาความขัดแย้งด้านการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรของชุมชนในพื้นที่อย่างรุนแรง

การพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในชุมชนประมงหลายประการ ได้แก่ การใช้อุปกรณ์จับสัตว์น้ำแบบสมัยใหม่ การนำเรือติดเครื่องยนต์ หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “เรือเครื่อง” มาใช้ การเกิดระบบ “ถ้าแก่” ในชุมชน และการรุกรานจากเรืออวนรุน อวนลาก และเครื่องคราดหอย ซึ่งเป็นเครื่องมือในการจับสัตว์น้ำแบบสมัยใหม่และมีความสามารถในการทำลายทั้งทรัพยากรในทะเล และเครื่องมือประมงพื้นบ้านของชาวประมงจนไม่สามารถประกอบอาชีพได้ตามปกติ (ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ, 2536 : 137) ท่ามกลางวิกฤติและการเปลี่ยนแปลงข้างต้น

ชุมชนประมงในประเทศไทยบางพื้นที่ได้พยายามต่อสู้กับปัญหาเพื่อรักษาพื้นที่ทำกินให้อยู่รอด ตัวอย่าง เช่น ชุมชนประมงในจังหวัดสงขลามีความพยายามในการรวมพลังต่อสู้กับเรือประมงพาณิชย์เพื่อชุมชนของพวกเขาจนประสบความสำเร็จ เพราะมีเงื่อนไขแห่งความสำเร็จสำคัญ 7 ประการ คือ 1) การตระหนักในความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติต่อการประกอบอาชีพของชุมชน 2) การมีผู้นำที่เข้มแข็ง 3) การตั้งกลุ่มองค์กรชุมชนของชาวบ้าน 4) การประสานความร่วมมือกับภาคราชการ 5) การประสานความร่วมมือกับองค์กรเอกชนภายนอกชุมชน 6) ความสามารถในการเรียนรู้ของชาวบ้าน และ 7) การมีโอกาสพูดคุยร่วมกันระหว่างชาวบ้านทั้งผู้หญิงและผู้ชาย จากเงื่อนไขเหล่านี้ ส่งผลให้ปัจจุบันคนในชุมชนมีทรัพยากรในการประกอบ

อาชีพประมง และมีกิจกรรมที่ดำเนินการเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติร่วมกันเกิดกระบวนการทำงานที่มุ่งเน้นให้สมาชิกทุกคนในหมู่บ้านได้เข้ามามีส่วนร่วม เช่น การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติจากภูมิปัญญาท้องถิ่น การจัดตั้งธนาคารเพาะพันธุ์สัตว์น้ำ การให้ความรู้แก่เยาวชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเล ปัจจุบันชุมชนมีทรัพยากรในการดำรงชีวิต และมีความเชื่อว่า หากชุมชนมีความเข้มแข็ง เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นในชุมชน จะสามารถแก้ไขให้ผ่านพ้นไปได้ (นภากาศ หะวานนท์ และคณะ, 2550 : 379) ความสำเร็จในการต่อสู้เพื่อรักษาพื้นที่ในการดำรงชีวิตดังกล่าวข้างต้น เป็นเพียงส่วนหนึ่งเมื่อเทียบกับชาวประมงพื้นบ้านอีกหลายพื้นที่ที่ไม่สามารถหาทางออกในการแก้ไขปัญหาได้ ส่งผลให้ประชาชนต้องแสวงหาทางเลือกอื่นเพื่อการดำรงชีวิตรอดของครอบครัว เช่นเดียวกับชุมชนประมงในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่ชาวประมงบางคนเลือกที่จะเดินทางไปทำงานในเมือง หรือประเทศมาเลเซีย เนื่องจากมีภาษาและวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกัน เพราะไม่ต้องปรับตัวมากนัก (คอเถาะ เจ๊ะแต และคณะ, 2547 : 20) บางครอบครัวยังคงเลือกประกอบอาชีพประมง โดยเปลี่ยนแปลงวิธีการและให้ภรรยาเข้ามามีส่วนร่วมในการทำประมงมากขึ้น

หมู่บ้านปากบางตาวา อำเภอหนองจิก จังหวัดปัตตานี เป็นหมู่บ้านที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาเศรษฐกิจที่มุ่งส่งเสริมการประมงเพื่อการพาณิชย์ ในอดีตผู้นำครอบครัวและลูกเรือสามารถออกเรือเพื่อจับสัตว์น้ำได้จำนวนมาก แต่ในปัจจุบันไม่เป็นเช่นนั้น ในทะเลเกิดวิกฤติไม่มีปลา ทำให้ผู้นำครอบครัวรู้สึกว่าตนเองไม่มีคุณค่า ประกอบกับปัญหาความไม่สงบในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ส่งผลให้ผู้ชายไม่กล้าเดินทางไปประกอบอาชีพนอกชุมชน เพราะกลัวอันตรายที่จะได้รับ และอาจถูกมองว่าเป็นผู้ก่อการร้าย จำเป็นต้องลดบทบาทลง บางคนตัดสินใจเดินทางไปทำงานในประเทศมาเลเซีย ส่วนภรรยาจากเดิมที่มีหน้าที่นำสัตว์น้ำไปขายและดูแลลูก ดูแลบ้านต้องออกไปประกอบอาชีพในตัวเมือง และต้องออกเรือไปพร้อมกับสามีจึงไม่มีเวลาอบรมเลี้ยงดูบุตรหลาน เมื่อพ่อแม่ไม่มีเวลาคอยอบรมสั่งสอน ให้คำแนะนำ เด็กและเยาวชนจึงมีเวลาว่างในการรวมกลุ่ม ซึ่งมีแนวโน้มที่จะชักชวนไปในทางที่ผิด เช่น การติดสารเสพติด การลักขโมย การแข่งขันรถจักรยานยนต์ เป็นต้น

กิจกรรมประมงของหมู่บ้านปากบางตาวา ผู้หญิงและผู้ชายมีส่วนในการทำกิจกรรมด้วยกัน ผู้ชายจะเป็นผู้นำและแรงงานหลักในการออกเรือหาปลา ในขณะที่ผู้หญิงมีบทบาทในการคัดแยก แปรรูป นำปลาไปขาย นอกจากนี้ผู้หญิงมีบทบาทในด้านสังคม เช่น เมื่อชุมชนมีกิจกรรม ไม่ว่าจะเป็นงานทางศาสนา งานศพ งานแต่งงาน งานปลูกป่าชายเลน หรืองานผลิตและทิ้งปะการังเทียม (ซั้ง) ผู้หญิงจะเป็นคนชักชวนให้สมาชิกในครอบครัว ญาติ และเพื่อนบ้านมาช่วยงาน รวมทั้งเป็นแรงกระตุ้นในการทำกิจกรรมต่างๆ ของงาน ดังนั้นบทบาทหญิงชายจึงมี

ความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตในครอบครัว เนื่องจากสถาบันครอบครัวเป็นสถาบันพื้นฐานที่จะอบรมหล่อหลอมการเรียนรู้บทบาทหน้าที่ ความรับผิดชอบของสมาชิกในครอบครัวที่สำคัญที่สุดของสังคม ครอบครัวจะอยู่ดีมีสุขมีความมั่นคง ย่อมอยู่ที่บทบาทของสมาชิกในครอบครัวที่ต่างฝ่ายต่างรู้หน้าที่และให้เกียรติซึ่งกันและกัน (ประพันธ์ โนระดิ. 2554:4)

บทบาทหญิงชายเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาและบริหารจัดการทรัพยากรประมงให้มีประสิทธิภาพและเกิดความยั่งยืน จะต้องให้ทั้งผู้หญิงและผู้ชายมีส่วนร่วมอย่างเท่าเทียมในการตัดสินใจและการบริหารจัดการ เพราะผู้หญิงมีบทบาทและหน้าที่สำคัญทางสังคมและเศรษฐกิจในภาคส่วนประมง ทั้งการทำประมงและการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ โดยเฉพาะผู้หญิงมีบทบาทและหน้าที่สำคัญในการเพิ่มมูลค่าสัตว์น้ำด้วยการแปรรูปและด้านการตลาด นอกจากนี้ผู้หญิงยังมีส่วนร่วมและช่วยเหลือผู้ชายในกิจกรรมอื่นๆ ในด้านการประมง เช่น การเตรียมและซ่อมแซมเครื่องมือประมง การออกทะเลหาปลา ดังนั้นผู้หญิงจึงเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของการบริหารจัดการประมง มีส่วนสำคัญในการวางแผน และพัฒนาด้านการประมง ดังนั้นจึงควรสนับสนุนและผลักดันให้ผู้หญิงเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนและบริหารจัดการด้านการประมงให้เท่าเทียมกับผู้ชาย แต่เนื่องจากบทบาทและหน้าที่ของหญิงและชายในการพัฒนาประมงและการบริหารจัดการมีความแตกต่างกัน บทบาทหน้าที่บางอย่างเหมาะสมสำหรับผู้หญิงในขณะที่บางกิจกรรมผู้ชายจะทำได้ดีกว่า ดังนั้นการพิจารณาถึงความเหมาะสมของแต่ละกิจกรรมระหว่างหญิงชาย และมีความเสมอภาคในการตัดสินใจเป็นปัจจัยสำคัญสำหรับบทบาทหญิงชายในการบริหารจัดการทรัพยากรประมง (สมหญิง เปี่ยมสมบูรณ์, 2551 : 3)

ด้วยเหตุผลดังกล่าวผู้วิจัย จึงสนใจที่จะศึกษาบทบาทของหญิงชายมุสลิมกับการจัดการทรัพยากรประมง โดยผ่านกระบวนการสังเกต และสัมภาษณ์ รวมทั้งการรวบรวมข้อมูลในมิติต่างๆ ทางด้านเศรษฐกิจสังคมที่แสดงถึงบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบระหว่างหญิงชายที่เกิดขึ้น เพื่อศึกษาว่าหญิงชายมุสลิมมีบทบาทในการจัดการทรัพยากรประมงอย่างไร มีปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกอะไรบ้างที่ส่งผลต่อการอนุรักษ์ และฟื้นฟูทรัพยากรประมงในชุมชน เพราะการพัฒนาท้องถิ่น หรือชุมชนควรคำนึงถึงองค์ประกอบของสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่ม เพื่อที่จะได้ทราบปัญหาและอุปสรรค อันจะเป็นแนวทางให้การพัฒนาประสบความสำเร็จตามเป้าประสงค์ ซึ่งมีความสำคัญที่จะต้องทำความเข้าใจมิติหญิงชายอันจะส่งผลต่อการพัฒนาในอนาคต

คำถามการวิจัย

1. บริบทของชุมชนบ้านปากบางตาวาเป็นอย่างไร
2. หญิงชายมุสลิมในชุมชนบ้านปากบางตาวา อำเภอหนองจิก จังหวัดปัตตานี มีบทบาทในการจัดการทรัพยากรประมงอย่างไร
3. ปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกมีผลต่อการจัดการทรัพยากรประมงของหญิงชายมุสลิมในชุมชนอย่างไร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาบริบทของชุมชนบ้านปากบางตาวา
2. เพื่อศึกษาบทบาทหญิงชายมุสลิมในการจัดการทรัพยากรประมง
3. เพื่อแสวงหาปัจจัยภายในและภายนอก ที่ส่งผลต่อการจัดการทรัพยากรประมงของหญิงชายมุสลิมในชุมชนประมงบ้านปากบางตาวา

ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาบทบาทหญิงชายมุสลิมในการจัดการทรัพยากรประมง โดยกำหนดขอบเขตการวิจัย ดังนี้

1. ขอบเขตด้านพื้นที่ บ้านปากบางตาวา หมู่ 1 ตำบลบางตาวา อำเภอหนองจิก จังหวัดปัตตานี
2. ขอบเขตด้านเนื้อหา
 - 2.1. บริบทของชุมชน ได้แก่ ความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ ภูมิปัญญาท้องถิ่น สภาพทางสังคมและวัฒนธรรมของพื้นที่บ้านปากบางตาวา หมู่ 1 ตำบลบางตาวา อำเภอหนองจิก จังหวัดปัตตานี
 - 2.2. บทบาทหญิงชายมุสลิมกับการจัดการทรัพยากรประมง
 - 2.2.1. หน้าที่และการแบ่งงานกันทำในกิจกรรมการประมง
 - 2.2.2. การมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรประมงของหญิงและชาย
 - 2.3. ปัจจัยภายใน และปัจจัยภายนอก ที่ส่งผลต่อการอนุรักษ์ และฟื้นฟูทรัพยากรประมง ให้เกิดการจัดการทรัพยากรประมงของหญิงชาย บ้านปากบางตาวา หมู่ 1 ตำบลบางตาวา อำเภอหนองจิก จังหวัดปัตตานี

3. ขอบเขตด้านประชากร

กลุ่มเป้าหมาย ทั้งหมด 17 คน มีคุณสมบัติร่วม ต่อไปนี้

3.1 สามีภรรยาที่ประกอบอาชีพประมง 6 ครอบครัว รวม 12 คน

3.2 ผู้นำ

3.2.1 ผู้นำเป็นทางการ ได้แก่ ผู้นำศาสนา 1 คน ผู้ใหญ่บ้าน 1 คน

สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล 1 คน

3.2.2 ผู้นำไม่เป็นทางการ ปราชญ์ชาวบ้าน 2 คน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทราบถึงบริบทของชุมชนประมงบ้านปากบางตาวา
2. เข้าใจบทบาทหญิงชายมุสลิมในการจัดการทรัพยากรประมง
3. ได้เรียนรู้ปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกที่ส่งผลต่อการจัดการทรัพยากร

ประมงของหญิงชายในชุมชนบ้านปากบางตาวา

4. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถนำผลการวิจัยไปปรับใช้ในการวางแผนเชิงนโยบายเพื่อส่งเสริมและสนับสนุนให้ผู้หญิงและผู้ชายเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรประมงในชุมชนได้

นิยามศัพท์ที่ใช้ในการศึกษา

บริบทชุมชน หมายถึง สภาพแวดล้อม ทั้งด้านกายภาพ และสังคมของชุมชนบ้านปากบางตาวา หมู่ 1 ตำบลบางตาวา อำเภอหนองจิก จังหวัดปัตตานี ได้แก่ ความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ ภูมิปัญญาท้องถิ่น สภาพทางสังคม และวัฒนธรรม

บทบาทหญิงชาย (Gender) หมายถึง หน้าที่และการแบ่งงานของผู้หญิงและผู้ชายในการจัดการทรัพยากรประมง บ้านปากบางตาวา หมู่ 1 ตำบลบางตาวา อำเภอหนองจิก จังหวัดปัตตานี

บทบาทหญิงชายมุสลิม หมายถึง การกระทำที่ถูกกำหนดตามแบบอย่างสังคมมุสลิมโดยกำหนดฐานะ สถานภาพ ของแต่ละบุคคลที่จะต้องทำตามหลักการอิสลาม

การแบ่งงานระหว่างหญิงชาย (Gender Division of Labour) หมายถึง การให้คุณค่ากับกิจกรรมที่แตกต่างกันของผู้หญิงและผู้ชาย การมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรประมงของผู้หญิงและผู้ชายที่เกิดจากการกำหนดของสังคม ซึ่งอาจอยู่บนพื้นฐานของความแตกต่างทาง

สิทธิ์ สถานภาพทางสังคม ค่านิยม ความเชื่อ ศาสนา วัฒนธรรม การศึกษาเรียนรู้และประสบการณ์ของสังคม

ทรัพยากรประมง หมายถึง พืชน้ำ สัตว์น้ำ ผลผลิตและผลพลอยได้จากพืชและสัตว์น้ำต่างๆ พืชน้ำ ได้แก่ สาหร่าย หญาทะเล สัตว์น้ำ ได้แก่ กุ้ง ปลา ปู และสัตว์น้ำอื่นๆ ผลผลิตและผลพลอยได้ คือ ไข่ของสัตว์น้ำต่างๆ

การจัดการทรัพยากรประมง หมายถึง การดำเนินการอย่างมีขั้นตอนในการอนุรักษ์ และฟื้นฟูทรัพยากรประมงให้เกิดประโยชน์สูงสุด และมีความยั่งยืนในอนาคต

การอนุรักษ์ หมายถึง การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่อย่างมีเหตุผลและคุ้มค่ามากที่สุด คำนึงถึงระยะเวลาใช้ให้ยาวนาน และก่อให้เกิดผลเสียหายต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด มีการกระจายการใช้อย่างทั่วถึง แนวทางการอนุรักษ์ ประกอบด้วย การใช้อย่างยั่งยืน การรักษา การสงวน การแบ่งเขตพื้นที่

การฟื้นฟูทรัพยากร หมายถึง การดำเนินการกับทรัพยากรที่ลดลงหรือเสื่อมโทรมให้สามารถฟื้นคืนกลับสู่สภาพเดิม โดยการปิดกั้นไม่ให้มีการรบกวนระบบสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ระบบสิ่งแวดล้อมมีเวลาในการฟื้นตัวกลับสู่สภาพเดิมสามารถนำกลับมาใช้ใหม่ได้อีก เช่น การฟื้นฟูพื้นที่ป่าชายเลน การสร้างสมดุลงูป่าชายเลน

การมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการที่ส่งเสริม ชักนำ สนับสนุน และสร้างโอกาสให้ทั้งผู้หญิงและผู้ชาย บุคคล หรือ กลุ่มคน มีส่วนร่วมกับกิจกรรมในลักษณะต่างๆ ประกอบด้วย

ร่วมวางแผน หมายถึง การร่วมคิดและร่วมตัดสินใจอย่างมีเหตุผล

ร่วมปฏิบัติ หมายถึง การเสียสละ แรงงาน เงิน วัสดุอุปกรณ์ ข้อมูลข่าวสาร เพื่อให้เกิดการดำเนินกิจกรรม

ร่วมมีส่วนได้ส่วนเสีย หมายถึง การให้ความสนใจต่อผลการดำเนินกิจกรรมของชุมชน ซึ่งผลการดำเนินงานของชุมชนสามารถส่งผลกระทบและผลลบบต่อบุคคล ชุมชน

ร่วมประเมินผล หมายถึง การติดตามผลการดำเนินกิจกรรม เพื่อนำไปสู่การแก้ไขปรับปรุงในการดำเนินการครั้งต่อไป

ปัจจัยภายใน หมายถึง เงื่อนไขที่ส่งผลต่อการจัดการทรัพยากรประมงในหมู่บ้าน ปากบางตาва ประกอบด้วย

1. ผู้นำ คือ บุคคลที่ได้รับมอบหมายโดยการเลือกตั้งหรือแต่งตั้งและเป็นที่ยอมรับของสมาชิก สามารถจูงใจ หรือชักนำ ให้สมาชิกของกลุ่มรวมพลังเพื่อปฏิบัติภารกิจต่างๆ ของกลุ่มให้สำเร็จ เช่น ผู้นำศาสนา ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ปราชญ์ชาวบ้าน

2. การรับรู้ข่าวสาร หมายถึง การรับข้อมูลความรู้ผ่านช่องทางต่างๆ เช่น วิทยุโทรทัศน์ สื่อสิ่งพิมพ์ เพื่อรับทราบข้อมูลข่าวสาร เหตุการณ์ประจำวัน ซึ่งจะนำไปสู่การตัดสินใจ การพูดคุยสนทนา และการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรประมงของชุมชน

ปัจจัยภายนอก หมายถึง เงื่อนไขที่ส่งผลต่อการจัดการทรัพยากรประมงของหมู่บ้านปากบางตาวา ประกอบด้วย

1. หน่วยงานรัฐ หมายถึง องค์กรของรัฐ ที่มีหน้าที่ความรับผิดชอบในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น และมีเป้าหมายคือความเป็นอยู่ที่ดีของประชาชน ได้แก่ ประมงอำเภอ องค์กรบริหารส่วนตำบลบางตาวา สำนักพัฒนาชุมชน กองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม

2. องค์กรพัฒนาเอกชน หมายถึง องค์กรที่ไม่ใช่ของรัฐ การดำเนินงานไม่แสวงหากำไร ไม่มีเป้าหมายเพื่อการค้าแต่เพื่ออุดมการณ์ในการปกป้องทรัพยากรไม่ให้ได้รับผลกระทบจากการพัฒนา เช่น โครงการวิจัยพื้นที่ชุ่มน้ำ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี เครือข่ายอนุรักษ์อ่าวปัตตานี สมาคมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี

Prince of Songkla University
Pattani Campus